

tétben — aki nem tulajdonított a vallásnak különösebb jelentőséget — Jung jelentést és finalitást ad a vallásos tapasztalatnak.

A vallás kezdeteinek elpszichologizálását a laikusok közötti nagy népszerűség ellenére a tudományos világban kevesen fogadták el. Legelősebben az etnográfusok támadták, főbb ellenérveiket Wilhelm Schmidt és csoportja foglalta össze: a totemizmus nem a vallás kezdete, és nem minden nép ment át ezen a fejlődési szakaszon. (Frazer bebizonyítja, hogy több száz totemikus törzs közül csak négyenél fordul elő bizonyos rituális gyilkosság és a totemisten elfogyasztása.) Emellett a prototemikus népeknél — nem létezik kannibalizmus. Schmidt felismerte, hogy lehetetlen az istenfogalom magyarázata bizonyos történelmi-etnográfiai módszerek nélkül, s csakis ebben a megközelítésben lehet szétválasztani a különböző kulturális rétegeket (kultúrköröket). Az etnográfusok hívták fel a figyelmet a primitív vallások újraértékelésének szükségességére. Maurice Griaule egyes primitív népeknél (például az afrikai dogonoknál) meglepő képességeket tapasztalt; a szisztematikus spekulációra, ami egy prelogikus gondolkodási rendszerben elképzelhetetlen.

A legtöbb etnográfus a módszert illető némi módosításokkal mindenesetre elfogadta Wilhelm Schmidt és csoportja felfogását. A gyors fejlődésnek induló vallásszociológia (Robert H. Lowie: *Primitive Religion*, 1937; Joachim Wach: *Einführung in die Religionssoziologie*, 1931; *Sociology of Religion*, 1944) erőteljesen hangsúlyozta, hogy nem létezik „tisztá” vallási tény, ez — többek között — egyszerre történelmi, szociológiai, kulturális és lélektani tény. A vallástörténész nem mindig tudatosítja ezt a jelentés-sokszorozódást, ilyenkor feltehetően dokumentumainak vallásos jelentésére összpontosít. Zavar akkor keletkezik, ha a vallási élet egyetlen oldalát abszolutizálja, többi funkcióját pedig illuzórikusnak tekinti. Mindezek fenntartásával alapozta meg, Benedetto Croce hatása alatt, Pettazzoni az olasz vallástörténeti iskolát, mely a fenomenológia és a történelem komplementaritására épít.

Gerardus Van der Leeuw (*Phänomenologie der Religion*, 1933), akinek munkásságán az alaklélektan és a strukturalizmus mellett Jaspers, Dilthey és Husserl hatása is érződik, a fenomenológia feladatát a vallásos jelenségek belső struktúrájának megvilágításában látja, és arra figyelmeztet, hogy lehetetlen

a vallási megnyilvánulásokat kizárólag társadalmi, lélektani vagy racionális funkciókra visszavezetni. A három alapstruktúra szerint a dinamizmus, az animizmus és a deizmus. Ezeket azonban nem történelmi fejlődésükben vizsgálja, holott a vallásos megnyilvánulások legmagasabb foka, az eksztázis kulturális összefüggésekben jelentkezik, a kulturális összefüggés-rendszer pedig történelmi beágyazást követel meg.

A modern kutatások kimutatják az egyoldalú evolucionista felfogás hibáit, mely azt állította, hogy a „primitívek” képtelenek voltak a rendszeres racionális gondolkodásra. Sőt, bebizonyították, hogy ez a gondolkodás messze a primitívség felett állt.

Az e tárgykörben írott művek értékeit végül is az dönti el, hogy a szerző hogyan áll hozzá a vizsgált jelenség megértéséhez. Mircea Eliade úgy látja, hogy a vallástörténet fenomenológiai, szociológiai és lélektani vonatkozásainak együttes figyelembevételével lehet csak érdemleges művet alkotni.

A vallástudományokat — Mircea Eliade szerint — ugyanakkor utolérte a tudományok közös átka: az információ-robbanás. Ennek következtében egyetlen ember számára lehetetlenné válik egy minden területet és módszert átfogó, szintetikus rendszer megalkotása. Csak a tudósok és iskolák konkrét dialógusa vezethet el végül is egy többé-kevésbé általánosan elfogadott értékrendhez.

JÁSZI OSZKÁR AMERIKAI HAGYATÉKARÓL (Századok, 1973. 4.)

A Magyar Tanácsköztársaság bukása után Jászi Oszkár, a polgári radikalizmus vezéralakja emigrációba vonult. 1924-ben az Egyesült Államokban telepedett le, és az Ohio állambeli Oberlin College politológia tanszékének professzoraként működött. 1942-es nyugdíjazása után sem hagyta el Oberlint, ott is halt meg 1957. február 13-án.

Kéziratot hagyatékát az Oberlin College könyvtárában helyezték el, és végakarátának megfelelően tizenöt évvel halála után nyithatták meg a kutatók előtt. 1972-ben a terjedelmes anyagot a Columbia Egyetem könyvtárába szállították, hogy az érdekeltek könnyebben hozzáférhessenek. L. Nagy Zsuzsa elsőként nézhette át az akkor még jórészt rendezetlen Jászi-hagyatékot, és kutatási beszámolóban közli benyomásait.

Mit tartalmaz a hagyaték?

Több tízezer levelet, mindenekelőtt a Jászihoz írottakat, de a húszas évek második felétől választleveleinek másolatát is; 1919 januárjától 1955 végéig vezetett naplóját (39 nagyméretű füzet, nyolc és félezer kéziratos oldal); előadásszövegeket, cikkvázlatokat, tervezett önéletrajzának néhány fejezetét és vázlatát, az ugyancsak befejezetlen Károlyi Mihály-életrajztervezet, második feleségének több száz oldalas visszaemlékezését és fényképgyűjteményt.

A pusztai felsorolásból is kitűnik, hogy a XX. századi történetírás becses forrással gazdagodott.

A hatalmas levelezés és a napló kölcsönösen kiegészítik egymást. A napló bizonyos részletkérdésekről többet mond el, mint a levelek. A politikai-történelmi információk mellett képet nyújt Jászi fel fogásáról, tudományos és politikai tájékozottságának imponáló gazdagságáról. A naplófüzetek nemcsak az épp akkor időszzerű kérdéseket rögzítik, hanem sok bennük az utalás az 1919 előtti eseményekre és személyekre. Egyébként a napló mindvégig tele van az egyes személyek rövid portréjával. A körkép rendkívül széles, nincs a századelő nemzedékének egyetlen politikus, művész vagy tudós egyénisége, aki valamilyen formában ne szerepelne, s később az új generáció, a fiatalok is helyet kapnak.

A levelezés és a naplófüzetek fő kérdése a két világháború közötti magyarországi politikai viszonyok és a baloldal helyzete, az oktobrista emigráció szervezése, fájdalmas személyi és csoportellentétei. A hagyaték alapján kétségtelen, hogy Jászi Oszkár oberlini visszavonultságában is központi alakja maradt a magyarországi polgári radikális csoportnak, valamint az oktobrista emigrációnak. Tanácsát, véleményét, szellemi és anyagi segítségét sokkal többen igényelték, mint ahogy ezt eddig feltételezték.

A kutatási beszámoló kiemeli a Jászi-Károlyi-levelezés különös jelentőségét. Kétségtelen, hogy a hagyatékban ez a — talán legértékesebb — része nemcsak Jászi Oszkár és Károlyi Mihály személyiségének megítélését, a kettejük között feszülő elvi ellentétek megvilágítását elősegítő közvetlen dokumentum. Ezekből a levelekből tapintható ki leginkább, hogyan szorult háttérbe, belső emigrációba a harmincas évektől a polgári radikálisok maradéka, s hogyan vált a baloldali szervezkedés központi áramlatává a kommunista mozgalom.

Jászi mindvégig vállalta polgári de-

mokratikus eszményeit, és változatlanul kitartott az októberi program és a dunai népek testvériségének gondolata mellett. Szembefordult a fasizmussal és a második világháborúval, de tisztázatlan maradt a kommunista mozgalomhoz való viszonya, bár 1942-ben leszögezte, hogy Károlyi és a kommunisták nélkül nem lehet mozgalmat csinálni, sőt tudta, hogy a háború utáni magyar demokráciát is csak velük, „az új emberekkel” lehet megteremteni. Szerteágazó tudományos és politikai tevékenysége, nézeteinek máig terjedő hatékonysága mindenképpen sürgeti az értő és elemző tanulmányozást. A kutatási beszámolóból is ez derül ki.

MIT ÉR AZ EMBER, HA TANÍTÓ? (Le Nouvel Observateur, 1974. 478.)

Franciaországban négy tanító közül három: nő. S a francia tanítók helyzetével foglalkozó három frissen megjelent könyv — egy ankét, egy napló és egy portrészorozat — mindegyikét nő írta. Világjelenség, hogy a tanítás (alsó- és középfokon!) női munka, vagyis nehéz, felelősségteljes, rosszul fizetett és társadalmilag kevéssé megbecsült. 1972-ben a francia tanítóképzők felvételi vizsgáján 3347 helyre mégis 51 264 jelentkező akadt, vagyis a jelöltek száma 6,5%-a jutott be! Ez a szigorú selekció azt látszik bizonyítani, hogy a minőségi igény a legkevésbé sem csökkent, a felkészültség, a képességek döntő kritériumok maradtak — s ebben egyetértenek a legkülönbözőbb pedagógiai irányzatokat követő szaktekintélyek —, a gyermek sorsa 2—8 éves kora között dől el. Ki vállalja hát ezt a fontos és kemény munkát, és miért? Hogy mi nem szerepel az okok között, könnyebben kideríthető: „Havi fizetésem 1450 frank... kevesebb, mint a legrosszabbul fizetett Renault-munkásé” — mondja az ankét egyik megkérdezettje. Tekintély? Az az idő, amikor a többségben falun vagy kisvárosban élő franciák annyit tudtak a világról, amennyit a tanítójuk közvetíteni tudott — végérvényesen a múlté. A mai tanító, illetve tanítónő vagy a városi iskolák túlszűfolt osztályaival küszködik, vagy elméptelesedő falvakon 3—8 tanulót próbál korszerű ismeretekkel ellátni — korszerűtlen eszközökkel, anakronisztikus körülmények közepette.

Tanítani hivatás volt mindaddig, amíg választás tárgya lehetett. Amióta viszont mintegy kiválasztja a maga számára azo-